
**THE ROAD OF THE DEVELOPMENT OF THE TURKISH LITERATURE IN THE
REPUBLIC OF MACEDONIA**

Ivana KotevaUniversity “GoceDelcev” – Shtip, Republic of Macedonia, ivanakoteva@yahoo.com**Mahmut Celik**University “GoceDelcev” – Shtip, Republic of Macedonia, mahmut.celik@ugd.edu.mk

Abstract: The research we made for the early beginnings and the developmental path of Turkish literature in the Republic of Macedonia as well as its representatives resulted in this scientific paper. Wealthy literary sources have enabled us to follow its development step by step, that is, to witness through what lows and ups the same has passed, moving towards the top. The information about the founders of Turkish literature in Macedonia is not less scarce, for people who unselfishly and courageously fought for the success of their literature, and we note that every next, literature thirsty generation, courageously steps and strengthens its foundations. These same people are proud founders, representatives and promoters of Turkish literature in our region.

Keywords: Turkish Literature, R. Macedonia, development road, founders.

**РАЗВОЈНИОТ ПАТ НА ТУРСКАТА КНИЖЕВНОСТ ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА****Ивана Котева,**Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија, ivanakoteva@yahoo.com**Махмут Челик**Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија, mahmut.celik@ugd.edu.mk

Резиме: Истражувањето кое што го направивме за првите почетоци и развојниот пат на турската книжевност во Р. Македонија како и нејзините претставници резултираше со овој научен труд. Богатите литературни извори ни овозможува чекор по чекор да го следиме нејзиниот развој, односно да посведочиме низ какви падови и подеми поминала истата движејќи се кон врвот. Не се помалку оскудни и информациите за основоположниците на турската книжевност во Македонија, т.е. за луѓето кои несебично и храбро се бореле за успехот на својата книжевност, при што забележуваме дека секоја следна, пожедна за книжевност генерација, храбро чекори и ги зацврстува нејзините темели. Истите тие луѓе се горди основоположници, претставници и промоватори на турската книжевност на нашите простори.

Клучни зборови: турска книжевност, Р. Македонија, развојен пат, основоположници.

1. ВОВЕД

Република Македонија освен со своите природни убавини, располага и со богата култура, традиција и литература. Изградените џамии, медресиња, амами, мостови и чешми, останати како реликвија од 5 вековното османлиско владеење на овие простори, како и нивните поети со своите творештва си обезбедиле големо место во богатиот уметнички свет.

Иако знаеме дека првите Турци на нашите простори поминале многу порано од доаѓањето на османлиите, сепак, првите книжевни дела на овој народ датираат токму од овој османлиски период. Диванската поезија била најразвиениот вид на турската книжевност. Џунејс Нурески, кој ги истражува диванските поети во Македонија од османлискиот период, за ова вели: „Во македонските градови како што се Скопје, Битола, Тетово, Штип, Дебар, Кратово, Гевгелија, се родиле вкупно 55 дивански поети.“ (Каја, 1994:14)

Покрај диванската, на македонските простори се развивала и тејска (мистичната) поезија, за која што и денес сведочат теќињата во западна Македонија. Според направените истражувања, поегу најзначајните претставници на мистичната книжевност во Македонија се имињата на: Фејзуллах, Мехмет Ефенди, Сулејман Ефенди, Абдурахи, Федааи, Али Хоџа Мудерис, Казим Баба, Хаки и Фетхи Хафиз.

Во периодот што следи, по распаѓањето на Османлиската Империја и нејзиното повлекување од овие простори, турската книжевност, јазикот и образованието колку и да претрпеле падови и негативности, сепак,

оваа книжевност може да се пофали со придобивките на квалитетни поети, писатели и интелектуалци кои што се родиле и израснале на ова парче земја. Јахја Кемал Бејатли е само еден пример за овие истакнати имиња.

Од повлекувањето на Османлиите па се до формирањето на Југославија, турската книжевност во Македонија била во состојба на „мирување“.

Крајот на 1944 год. претставува значаен период за развојот на турската книжевност во Македонија. Со почетоките на турското образование и издавањето на турските периодични изданија, печатени со латинично писмо, оваа книжевност влегува во посебно развоен период, сепак оваа книжевност имала забран развој и успеала да си обезбеди значајно место помеѓу литературите на југословенските народи.

2. ТУРСКАТА КНИЖЕВНОСТ ВО Р. МАКЕДОНИЈА И НЕЈЗИНИТЕ ПРЕТСТАВНИЦИ

Турската книжевност во Р. Македонија, подемот во својот развој го бележи по Втората светска војна, односно по формирањето на Југославија. Отварањето на турските училишта, издавањето на весници, емитувањето на турска радио програма, како и многу други слични активности ја отворија потребата од поголем стручен кадар, а овде се запишуваат имињата на Хусеин Сулејман, Шукру Рамо, Нецати Зекерија, Суреја Јусуф и Мустафа Карахасан.

Во 1945 год. во Скопје, почнува да се печати весникот „Бирлик“, а веднаш по него, во печат излегуваат и детските списанија „Севинч“ и „Томурџук“. Но, без сомнение најголемата заслуга за развојот на оваа книжевност му припаѓа на општественото и литературно списание „Сеслер“.

1950 год. претставува еден нов период, во кој Турците од Македонија воспоставуваат врска со Р. Турција, односно со честите патувања одблиску почнале да се следат промените и развојот на тамошната турска книжевност. Од случајниот избор на книги кои биле достапни до овој период, од турската книжевност застапен бил само Назим Хикмет. Сите негови дела издадени во Бугарија и Русија, влегле и на нашите простори.

Најзастапениот и најценет литературен род на турската книжевност во Македонија била поезијата. Но, тоа не е никаква случајност, бидејќи на истата ѝ е отстапено најголемо место во целата турска книжевност воопшто. Фахри Каја, за оваа состојба вели:

Турците се од оние народи кои посебно внимание ѝ посветуваат на поезијата. Поради тоа, таа е еден од најразвиените родови во турската литература. Има векови кога во оваа литература неможе да се сретне ништо друго освен поезија. Таа е присутна насекаде. Во прво време создавањето и задоволството таа да се слуша или чита биле право на секого. Подоцна станува привилегија на одредени кругови. Сите веруваат во моќта и убавината на поезијата. Поетите се прифаќаат од дворот и богато се наградуваат и стимулираат. Дури и самите султани почнуваат да пишуваат поезија. Ако султанот бил со поетска дарба и способност тогаш тој пред очите на своите поданици бил подобар, посилен, поумен. Поезијата во турската литература е доминантна и во нашиот век, односно во годините кога се чинеше дека другите литературни видови, односно прозните, ќе се најдат во порамноправна положба со неа. Кусо речено поезијата во турската литература зазема значајно место. (Каја,1985:5).

Затоа, може да се каже дека и Турците кои живеат во Македонија ја продолжиле илјада годишната традиција, односно книжевноста ја отпочнале со поезија.

Првите творци и основачи на турската книжевност на нашиве простори, биле сведоци, односно учесници во НОБ. Затоа нивното школување бележи недостаток, кој морале подоцна да го надополнат. Нивната најчесто обработувана тема е војната а напредно со неа и љубовта кон татковината.

Шукру Рамо, Нецати Зекерија, Мустафа Карахасан, Илхами Емин и др. се претставниците кои ги поставија темелите на турската книжевност во Р.Македонија. Тие на општествените теми ја придадоа и љубовта, која подоцна станува најчесто обработувана тема. Нивните први творештва биле издадени во заедничките книги: „Делата на младите турски писатели во Македонија“ (1950), „Гласови“ (1952) и „Чекори кон светлината“ (1952). (Хајбер,2001:28)

Во текот на НОБ, која ја водеа сите југословенски народи и народности за премавнување на фашистичката окупација од нашата земја, и меѓу партизаните од турската припадност во Македонија, иако во мал број, се создадоа услови за појава и развој на нов вид борбена народна поезија. Народната песна во овој краток временски период претставува верна придружница на борбените настани. (Аго,1989:52)

Во периодот помеѓу 1965-1975 год. турската поезија во Македонија, се оддалечува од политичките цели и се насочува кон темите како што се љубовта кон човекот и природата. Ова се годините на развој на

турската поезија во Македонија. Овој пат го отвори Енвер Тузцу, а по него следеа и Фахри Каја, Нецати Зекерија, Махмут Киратли, Илхами Емин.

Во литературата на турската народност првите литературни творби остварија уверливи творечки резултати кои внесоа крајно едноставен, непосреден и уверлив поетски звук, практикувајќи еден своевиден жанр на поезијата, очистена од прејаки зборови и вербални инструкции, свртена кон обичното, светло-темно и човечкиот живот. (Ѓурчинов,1980)

Преживеаната миграција во 1953 година, колку и да влијаела негативно врз турската книжевност во Македонија, новата генерација на писатели ја обновила надежта за развојот на оваа книжевност. Авни Енгулу, Фахри Али, Суат Енгулу, Ирфан Белур, Есат Бајрам и Сабит Јусуф се дел од претставниците на оваа генерација. А по нив, Меллахат Енгулу, Октај Ахмед, Рифат Емин, Тулај Ибрахим, Лејла Сулејман, Мерал Каин, Арзу Абдулах ја претставуваат поновата генерација на поети и писатели од турската книжевност во Македонија.

Новите збирки песни и раскази од авторите на втората генерација сведочат за решителен пресврт во поетското сфаќање. Тие, пред се и даваат важност на естетската и уметничката вредност на творбата, што овозможува подобро следење на достигнувањата на југословенската и светската литература. Овие поети настојуваат да ја менуваат структурата на песната, со тоа што се ослободуваат од стихот; песната ја збогатуваат со стилските фигури, а тематската гранка се проширува и постепено се усвојуваат сите области од современиот живот и духовните струења. Поетот се свртува кон себе си, кон средината каде што живее. Меѓутоа, кога му станува здодевно, тој бега од таа средина, сака да биде сам; затоа бара разонода во природата и се свртува кон неа и така природата му станува опсесија. (Аго,1989:135)

Постои интересно прашање за местото и припадноста на литературата на турската народност во нашата земја по кое се водеше жива дискусија и меѓу самите писатели од оваа литература. Се истакнуваат различни ставови во врска со третманот на оваа литература. Поетот и книжевниот критичар Илхами Емин настојува да ја реши оваа дилема со следниот став:

"Литературата на турската народност во СР Македонија во овој изминат период ги постави темелите на една млада литература, која има постигнато големи успеси во една братска заедница на југословенските народи и народности и за оваа слобода има дадено свој придонес. Местото на оваа литература ѝ е во таа средина каде што се негува. Постои мислење на некои писатели дека литературата на турската народност во нашата земја треба да ѝ припаѓа на литературата на турскиот народ, тргнувајќи од тезата дека јазикот е основно средство во изразувањето и го одредува местото на припаѓањето. Оваа теза е неприфатлива, затоа што местото на припаѓањето на литературата не треба да се одредува само со јазикот, туку, пред сè, со тоа што таа ѝ припаѓа на средината каде што се негува". (Емин,1975:9)

Во 1990-тите години, поттикнати од развојот на современата светска книжевност, се појавува една нова, жедна за книжевност, творечка генерација. Оваа така наречена „Трета генерација“ веднаш ги поставила и темелите на новото списание, а како основачи се запишуваат имињата на : Нијат Селман, Рифат Емин, Лејла Хусејин и Октај Ахмед. Меѓутоа, поради технички и материјални недостатоци ова списание згасна.

Во 2002 година група на студенти од катедрата за турски јазик и книжевност при Универзитетот „Кирил и Методиј“ го основаат списанието „Ќопру“, кое и денес ги објавува нивните песни поезија. Исто така и списанието „К'зл елма“ од Ресен, ги полни своите страници со делата на турската книжевност во Македонија. Ова секако го претставува првиот чекор на четвртата генерација турски книжевни уметници на овие простори.

Како заклучок можеме да кажеме дека: Хусеин Сулејман, Енвер Тузцу, Шукру Рамо, Мустафа Карахасан, Суреја Јусуф, Нецати Зекерија, Махмут Киратли, Фахри Каја, Илхами Емин, Реџеп М. Бугарич, Есат Бајрам, Нусрет Д. Улку, Авни Енгуллу, Суат Енгуллу, Октај Ахмед, Рифат Емин и др. се поетите и писатели кои го сочинуваат кадарот на турската книжевност во Р. Македонија.

ЗАКЛУЧОК

Присуството на турскиот народ во Македонија датира од антички времиња. Овој народ со номадска култура, честопати патувал кон Европа, затоа нашето парче земја во повеќе наврати станувало дом, т.е. било населувано од многу турски племиња.

Меѓутоа, првите книжевни дела на овој народ датираат од османлискиот период. Најразвиени видови во овој период биле диванската и теќиската книжевност за која и ден денешен сведочат теќињата во западна Македонија.

По распадот на Османлиското Царство, голем дел од Турците ги напуштиле овие простори, најголем дел од нив емигрирале во Турција. Овие миграции се интензивирале по Балканските Војни. Почнувајќи од 1913 година, културниот, образовниот, научниот и уметничкиот живот на Турците кои што останале да живеат овде, се нашол во така наречен „период на пауза“, училиштата биле затворени, а организациите забранети. Меѓутоа, по формирањето на Титовата Југославија, Турците почнале да уживаат во повеќе права, на полето на културниот, литературниот, образовниот живот. Од тогаш па до ден денес, турската култура и литература во Македонија доживува целосна експанзија. Имено, отварањето на турските училишта, емитувањето на турска радио програма, излегувањето во печат на весникот „Бирлик“ и списанијата „Сеслер“, „Севинч“ и „Томурџук“ на големо го нагвестуваат пиедесталското место на оваа книжевност на просторот на Р. Македонија. Како примарарни основоположници на истата се запишуваат имињата на Шукру Рамо, Неџати Зекерија, Мустафа Карахасан, Фахри Каја, Илхами Емин и др. Потоа нивниот пат го наследуваат и Авни Енѓуллу, Фахри Али, Суат Енѓуллу, Есад Бајрам, Сабит Јусуф. Во деведесетите години, на книжевната сцена настапува таканаречената „Трета генерација“ на поети и писатели која ја сочинуваат имињата на Нијат Селман, Рифат Емин, Лејла Хусеин и Октај Ахмед кои што исто така ќе остават свој печат и значајни траги врз развојот на турската книжевност во Р. Македонија.

БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] Аго, А. (1989). *Литературата на турската народност во Социјалистичка Република Македонија од 1944-1984 година*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје: необјавена докторска теза.
- [2] Ѓурчинов, М. (1980). Предавања - *Книжевното творештво на народностите од СР Македонија*. 13. Семинар за македонски јазик, литература и култура во 1980.
- [3] *Исламска култура во Македонија*, Глава 7. (1969). Скопје: НИП „Нова Македонија“.
- [4] Каја, Ф. (1985). *Современа турска поезија*. Скопје: „Култура“.
- [5] Котева, И. (2018). *Поетското творештво на Илхами Емин објавено на македонски јазик*, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип: необјавен магистерски труд.
- [6] Челик, М. (2009). *Критичка анализа врз детските раскази од турската литература на првата воена генерација во Македонија*, необјавена докторска теза.
- [7] Çelik, M. (2003). *Makedonya Türk Çocuk Edebiyatının Birinci Kuşak Yazarları*. Gostivar: Hikmet, journal of Scientific Research.
- [8] Gürel, Z. (Kasım 2003). *Makedonya Türk Edebiyatı Tarihinin Meseleleri*. Hikmet İlimi Araştırmalar dergisi, Yıl:1, Sayı:2.
- [9] Gürel, Z. (Kış 2003). *Makedonya'da Türkçenin Gülleri*. Dere Dergisi, Yıl:1, Sayı:1.